

VERGILIJAUS „ENEIDOS“ VERTIMAS Į LIETUVIŲ KALBĄ.

„Eneida“ mėgino versti į lietuvių kalbą jau D. Poška. Daugiau pradėta domėtis šio veikalų vertimu tik XX a. pradžioje. Išsitas „Eneidos“ giesmes vertė Gustaitis, Vosylius, Churginas. Bet tik po antrojo pasaulinio karo šis kūrinys buvo visas išverstas į lietuvių kalbą. Atsirado net trys vertėjai — A. Skoras, A. Dambrauskas Lietuvoje ir A. Rukša — užsienyje. Visi jie dirbo savarankiškai, neturėdami vienas su kitu jokio ryšio. Išspausdinti tik A. Rukšos ir A. Dambrausko vertimai. Šį kartą kalbėsime apie A. Dambrausko „Eneidos“ vertimą, išleista 1967 metais¹.

Knyga didelio formato, gražiai išleista, geras popierius. Skaitome tekstą: įspūdis neblogas. Vertėjas sugebėjo lietuviškai perteikti lotyniškojo originalo mintis, net vaizdus. Krinta į akis gražūs lietuviški posakiai, pvz., „dega pagieža“, „žvilgsnį nudelbęs“, „džiaugsmu nenustygsta“, „atsivėdėjęs“, „trinksi muštuvais“, „pasigedom“ ir daugybė kitų. Jie vertimo kalbą daro gražią, sodrią, vaizdingą. Štai keletas pavyzdžių:

IV, 351—9: „Tėvo Anchiso šešėlis, kai sutemos drėgnos apkloja

Žemę nakčia ir teka padangėje žvaigždės ugninė,

Man pasirodo sapnuos susikrimtęs ir gąsdina baisiai“.

Originale eilutės atrodo šitaip:

„Me patris Anchisae, quotiens umentibus umbris

Nox operit terras, quotiens astra ignea surgunt,

Admonet in somnis et turbida terret imago“...

¹ Vergilijus, Eneida, vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius, 1967.

Tiksliai išversta ne tik originalo mintis, bet gražiai perteikti ir vaizdai: sutemos žemę apkloja, teka ugninės žvaigždės, susikrimtęs tėvo šešėlis...

Arba V, 1068:

„Vardas Akesto garsus, ir gandas, toli nuaidėjęs,

Traukia kaimynus, ir jie sugužėjo linksmi į pakrantę,

Kas enejiečių žiūrėt, o kas ir jėgų išmėginti“.

Originale:

„Famaque finitimos et clari nomen Acestae

Excierat: laeto complebant litora coetu

Visuri Aeneadas, pars et certare parati“.

Prie originalo vertėjas pridėjo labai vaizdingą posakį „toli nuaidėjęs“, gyvai perteiktas lotyniškas posakis „complebant“ lietuvišku žodžiu „sugužėjo“; ypač gražiai lietuviškai skamba paskutinė eilutė (kas — kas). Panašių gerai pavykusio vertimo pavyzdžių būtų galima daug pririnkti.

Suprantama, kad, verčiant tokį didelį veikalą, pasitaiko netikslumų, nukrypimų nuo originalo ir panašiai. Antai, IV, 225 tiričių įkurtą Kartaginos miestą vertėjas vadina „Tiro miestu“ — tai netikslu, be reikalo gali klaidinti skaitytoją. XI, 718—720 eilutės išverstos netiksliai: originale karinga mergina Kamilė mikliomis kojomis pasiveja mėginantį pasprukti raitą priešininką Auną, užbėga jam iš priekio, griebia arkliai už žąslių ir nužudo vyrą. Vertime išeina, kad mergina raita pasiveja priešą! Matyt, vertėjui atrodė neįmanoma, kad pėsčia užbėgtų už akių raitam. Bet juk Kami-

lė ne paprasta mergina, o herojė — jai toks dalykas galimas! VIII, 680—81 eilutėse Vergilijus pasakoja, kaip iš Augusto smilkinių ėjo aukštyr liepsnos, o viršum galvos buvo matyti jo tėvo, t. y. Cezario, žvaigždė. Sie stebuklingi reiškiniai turėjo parodyti, kad Augustas yra nepaprastas žmogus, šventas (žodis „augustus“ buvo religinis terminas, pažymys kilnumą, šventumą). Vertime visa, kas stebuklinga, dingo: liepsnos virto saulės šviesos atspindžiu nuo auksinio šalmo, o žvaigždė — papuošalu ant šalmo, simbolizuojančiu Cezario žvaigždę.

Sitoks racionalistinis stebuklo aiškinimas ne tik nereikalingas, bet ir iškreipia „Eneidos“ dvasią. Mat, Vergilijaus poema — tai tautinis tuolaikinės Romos imperijos epas. Augusto laikais Romėnų valstybė buvo didžiausia ir galingiausia pasaulyje, ji tęsėsi nuo Reino iki Persų įlankos, nuo Sacharos iki Krymo. Tos milžiniškos imperijos didybę turėjo atitikti „Eneida“: juk romėnai — pasaulio valdovai, o imperijos viešpats — ainis garbingojo protėvio Enėjo, kurio motina buvo deivė! Užtat „Eneidos“ herojai turėjo atrodyti didingi, tvirto charakterio, dievų apdovanoti visokiomis dorybėmis, stilium — iškilmingas, žodžiai ir posakiai — rinktiniai, atitinką Romos didybę. „Eneida“ tokia ir yra. Visa tai sudaro vertėjui didelių sunkumų: neužtenka peritekti originalo mintis ir vaizdus, reikia žiūrėti, kad jie būtų didingi. Siekiant didingumo, galima nukrypti į retoriškumą, o norint išsireikšti gyvai — į didesnį ar mažesnį suvulgarinimą ar bent su-prastinimą.

Sio pastarojo pavojaus ne visur išvengė mūsų šis „Eneidos“ vertėjas. Antai VI, 847—853 eilutės vertime atrodo blankokai:

„Kaltu įkvėps kiti švelnesnį alsavimą variui

(aš tuo tikiu), iškals iš marmuro veidus kaip gyvus,

Prieš teisėjus geriau pabylos ir, nendre nubrėžę

Aukšto dangaus takus, apreikš teikėjimą žvaigždžių —

Tu gi pasaulio tautas valdyt mokėsi, Romėne,

Tau bus tokie menai — taikos tvirtovę statyti

Pašgailėt nuolankių ir ginklais sudraus išdidžiąsias“.

Cia Vergilijus lygina romėnus su graikais, kurie buvo pranašesni moksloje ir menuose. Eilutės, kuriose kalbama apie graikus, neblogai išverstos (847—50), bet pranašystė apie romėnus, kuriems likimas skyrė valdyti pasaulį, — ne taip jau gerai. Originale pasakyta, kad Romėniui skirta valdyti tautas („at-simink“, tiksliau sakant, „turėk galvoje“, kad tau lemta valdyti tautas), o vertėjas liepia Romėnų *mokėti* valdyti tautas (tarsi romėnai nebūtų mokėję šio amato!). Tai originalo minties pažėminimas, virštąs beveik priekaištu. „Štai tavo menas“ sakoma originale. Vertėjo „tau bus tokie menai“ susilpnina posakio pabrėžtumą ir be reikalo nukreipia skaitytojo mintis į sekančius romėnams lemtus privalumus — nustatyti *savo* taiką, pasigailėti tų, kurie pasiduoda, ir sutramdyti išdidžiąsias tautas. Vertėjo „taikos tvirtovę statyti“ neišreiškia originalo minties apie tokią taiką, kurios norės romėnai. IV, 64 eilutėje matome Didonę, su nekantrumu žiūrinčią, ką rodo aukojamojo gyvulio kepenys (iš jų buvo pranašaujama). Vertimo „Net išsižiojus ... žiūri...“ pakeičia vaizdą. Mat, lietuvių kalboje žodis „išsižiojus“ turi ir menkinamą reikšmę (palygink: „išsižiojėlis“!), o lotynų kalboje „inhians“ reiškia prasižiojimą be jokio neigiamo atspalvio, jis daugiau vartojamas nekantravimui reikšti (taip yra ir šioje „Eneidos“ vietoje). Tos pačios giesmės kitoje vietoje (IV, 541) Didonė vertime pavadinta „palaidūne“ — originale yra „vargšė, nelaiminga“ (lotynų k. žodis „perdita“ turi abi reikšmes). Skausmų slėgiamą Didonę paversti „palaidūne“ yra lapsus! VI, 304 Charonas vadinamas „Senis jau senas“, — netikslus vertimas, nes lietuvių kalboje „senis“ turi neigiamą reikšmę (dėl to ir „senis Salties“ buvo pakeistas „seneliu Salčiu“), o lotynų kalboje jokio neigiamo atspalvio tas žo-

dis neturi, net priešingai, Vergilijaus pavartotas žodis „senior“ kartais reiškia tam tikrą orumą. „Eneidai“ netinka ir žodis „merga“, kuris lietuvių literatūrinėje kalboje turi grubesnę reikšmę, negu „mergaitė“, „mergina“. Vertėjas nesivaržydamas mergomis vadina ir amazonę Pentesilėją (I, 493), ir karaliaus Lotyno dukterį Laviniją (VII, 33), ir apskritai netekėjusias moteris (pvz., VII, 362; XII, 24). Čia geriau tiktų žodžiai „mergina“, „mergelė“, „mergaitė“, kuriuos taip pat ne kartą randame lietuviškajame „Eneidos“ vertime.

Žodis „merga“ ir kiti panašūs žodžiai suvulgarina „Eneidos“ vertimą. Todėl jų reiktų nevertoti, kad ir kažin kaip jie būtų gyvi, vaizdingi. Štai keli pavyzdžiai: I, 215 eil. Vergilijus pasakoja, kaip trojiečiai herojai prisivalgo iki sočiai žverienos. Vertėjas čia pavartoja labai gvą, bet „aukštam“ stiliui netinkantį žodį „šutina“. Tiesa, originale šioj vietoj sakoma „prisipildo“, bet lietuvių kalboje netinka nei „prisipildo“ nei juo labiau „šutina“. Nelabai teiktinas ir posakis XII, 519—520 „nežargstė slenkščių“, arba X, 399 „šeria į žemę kakta“ ir kai kurie kiti. Jų yra nedaug, bet visiškai užtenka gražiam vertimui sudarkyti.

Kai kurie žodžiai perdėtai sustiprina veiksma. Duosiu tik vieną pavyzdį: V, 257 skaitome, kad „lojimas šunų be perstojo drebino orą“. Norint pajusti oro drebėjimą, reikia, kad visi daiktai aplinkui drebėtų — šito šunų balsai negali padaryti! Be to, originale sakoma, kad šunes veltui dūksta, lodami aukštin į orą — jie negali pasiekti nuskrendančio erelio. Panašūs perdėjimai buvo mėgstami antikinėje retorikoje, Vergilijus dažnai naudojami retorinėms priemonėms, taip pat ir perdėtai posakiais. Vertėjas mėgsta stiprius žodžius ir poeto amplifikacijas (taip antikoje buvo vadinami perdėjimai) neblogai išverčia. Vis dėlto jis eina per toli — leidžia net šunims drebinti orą.

Vergilijaus tekste pasitaiko ir kitokių retorinių įmantrumų. Juos išversti į kitą kalbą labai sunku. Pažiūrėjime, kaip sekėsi vertėjui. Vienas tų įmantrumų

posakių remiasi panašiai skambančių žodžių sugretinimu. Pvz., II, 494 originale yra: *fit via vi* (jėga praskinamas kelias) — *via* (kelias) stovi šalia *vi* (jėga). Vertime taip išversta: *kelių kerta kardais*; abu paskutiniai žodžiai (*kerta kardais*) yra panašūs ir net tos pačios šaknies, vadinasi, originalo žodžių sąskambis perteiktas panašiu lietuviškų žodžių sąskambiu, tuo pačiu neblogai išreikšta originalo mintis (jėga prasiveržiama!).

Blogiau išeina ten, kur Vergilijus, norėdamas pabrėžti svarbią mintį, pakartoja tą patį žodį. Imkime VI, 791 eilutę, kuria poetas atkreipia dėmesį į būsimą galingą valdovą Augustą. Eilutė pradėdama žodžiu *hic* (šitas), kuris čia pat pakartojamas. Lietuviškai eilutė išversta taip:

„Šitas štai vyras, štai tas pažadėtas tau nebe kartą“.

Lietuviškosios eilutės įspūdjį gadina per daug šnypščiamųjų garsų (*š* ir *ž* — gal reiktų *šitas* pakeisti į *tas?*!); geriau būtų eilutę pradėti žodžiu *štai*, o vietoj žodžio *pažadėtas* duoti šalutinį sakinį. Dabar eilutė labai blanki, įspūdis sumenkintas.

Dar blogiau išversti kai kurie „sparnuotieji“ posakiai, pvz., II, 354 eilutėje poetas sako, kad nugalėtiesiems vienintelė viltis — jokios vilties neturėti. Vertime eilutė taip skamba:

„Nesitikėt išieities viena išieitis nugalėtiesiems“.

Pakeitus originalo mintį *salus* (išsigelbėjimas) kažkokia abstrakčia „išieitimi“, dingsta visas šio garsaus posakio įspūdis. Sakinys, užuot paveikęs skaitytoją nepaprastu minčių sugretinimu, verčia jį pagalvoti, kas čia norėta pasakyti, apie kokią išieitį kalbama?

Vertime pasitaiko ir šiaip neaiškių sakinių, pvz., X, 467—9:

„Laukia visų diena, mažai negražinamo laiko

Duota žmogui gyvent: darbais įamžinti šloves —

Didvyrio uždavinys“.

Pirmiausia neaišku, kokia ta diena, kuri visų laukia (originala: likimo lemta diena, t. y. mirties valanda). Toliau

nežinia, kur dėti žodį „mažai“; atrodytų, kad jis priklausau žodžiui „negražinamo“, o iš tikrųjų jį reikia siėti su „gyvent“ (originalė: visų gyvenimas trumpas ir negražinamas). Pagaliau sakinio pabaiga yra suprantama, bet prozaiška, ypač tas „didvyrio uždavinys“ (originalė: čia jau šaunumo reikalas).

Nelabai aišku, kas norėta pasakyti vertimo IX, 600 eilute:

„Mūsų bent vyrai: ginklu atkariaus sužadėtinę Turnui!“

Cia su panika krepiamasi į trojiečius, bet „mūsų“ reikštų ne trojiečius, o italikus! Žodžiai „atkariaus Turnui“ rodytų, kad sužadėtinė bus paimta ir atiduota Turnui! Originalė mintis visiškai aiški: štai kokie vyrai nori vesti mūsų merginas!

Panašių neaiškumų pasitaiko ir kitose vietose. Dabar pereikime prie kito dalyko: kiek yra leistina vertėjui modernizuoti, kitaip sakant, įvairias antikinės realijas, šiandien nebesuprantamas, pakeisti šių laikų atitikmenimis. Imkime, pvz. antikinį romėnų gyvenamąjį namą: jo viduryje buvo pagrindinis kambarys, vadinamas „atrium“, jo lubose buvo keturkampė skylė, aslos viduryje — židynis; čia šeimininkas priimdavo svečius. „Eneidos“ vertėjas *atrijų* vadina *svetaine*. Tai gana geras atitiktumuo. Galima sutikti su lotyniško laukų matavimo vieneto pakeitimu lietuvišku *margu* (VI, 597), nors šis pastarasis yra žinomas tik Vakarų Lietuvoje (Suvalkijoje). Lotyniškojo lenktynių vežimo (curriculum) vertimas „*karieta*“ (VIII, 908) nėra smerktinas, bet vertėjui reikia prikišti, kad minėtoje poemos vietoje Vergilijus turėjo galvoj ne *vežimą*, o *nakties eigą* (originalė: nakčiai prabėgus pusę kelio). Niekas neprieštaraus, kai antikinis muzikos instrumentas *kitara* sulietuvinamas į kankles, nes abu tie instrumentai styginiai ir panašūs. Tačiau negalima sutikti su tuo, kad vertėjas antikinį drabužį vadintų *skraiste* (XI, 72; XII, 401) — jau verčiau palikti antikinius pavadinimus (kai kur vertėjas taip ir elgiasi, pvz., I, 475, *peplą* jis vadina *peplu*). Netinka antikinį *kraterą* vadinti *ąsočiu*. Mat, krateras buvo didelis in-

das — statinė, kuriame maišydavo vyną su vandeniu — taigi, jokių būdu ne ąsotis. Geriausia būtų kratero visai neversiti — lai jis lieka krateru, nes tai specifinės formos ir paskirties indas („Eneidos“ II, 765 jis verčiamas *indu* — tai kur kas geriau, negu vadinti ąsočiu!).

Modernizuojant antikinės realijas, kartais sudaromas klaidingas įspūdis. Antai XII, 473—77 eilutėse poetas vaizduoja, kaip kregždė skraido po turtingo šeimininko rūmus. Štai vertimas:

(Kregždė) Skraido, išskėtus sparnus, prie jos aukštosios svetainės

Cia ji prie kūdros senos, čia prieangy rūmų tuščiajam

Krykštauja ...

Iš vertimo mes galime susidaryti tokį vaizdą: dideliame turtingo dvaro kieme stovi sena pažaliavusi kūdra; gale — aukšti rūmai su tuščiu prieangiu; štai kregždė ir skraido po visą kiemą, tai prie kūdros prilėkdama, tai po rūmų stogu, ypač prieangy krykštaudama. Originalė vaizdas truputį kitoks: nedidelis kiemelis iš trijų pusių apsuptas kolonų; tarp kolonų ir sienos yra tarpas — tai prieangis; jame tai vienur, tai kitur stovi statulos; gale kiemo, vadinamo peristiliumi, yra fontanas su nedidele vandens cisterna; vidury kiemo — gėlynai. Šalia peristiliaus — įėjimas į puošnų atrijų; durų nėra, todėl iš atrijaus galima patekti į kitus kambarius, o vėliau — į kitą kiemelį, jau neišpuoštą; šio kiemelio vidury kartais būdavo nedidelis tvenkinys žuvims — jis užimdavo beveik visą kiemelį. Aplink šitą kiemelį gyvendavo vergai. Tai buvo prastoji rūmų dalis. Šeimininkas gyvendavo peristilijuje ir atrijuje su aplinkiniais puošniais kambariais. Vergilijus čia aprašo kaip tik šią turtuolio būstinę.

Taigi, verčiant antikinį tekstą, reikėtų vengti kad ir nedidelių antikinės buities iškraipymų. Mūsų „Eneidos“ vertėjas, kaip matome, ne visur atsisako modernizacijos. Vienoj vietoj (VIII, 653) jis net pavartoja terminą „pilies kometantantas“. Žinoma, antikoje pilyje turėjo viršininkus, tik jų nevadindavo kometantantais.

Vis dėlto, verčiant kai kurias antikinės realijas, kyla visokių neaiškumų. Pvz., lotyniškas žodis „*exta*“ reiškė gyvulio *vidurius*, bet ypač *širdį, plaučius, kepenis*, iš kurių žmonės burdavo savo ateitį. Šia prasme poetai (taip pat ir Vergilijus) dažniausiai tą žodį vartoja. Pas mus jį priimta versti „*viduriais*“. Bet šis žodis lietuvių kalboje dažniausiai reiškia tik pilvą — žarnas, jokių būdu ne širdį, plaučius, kepenis! Gal reiktų tuos „*vidurius*“ pakeisti, pvz., „*kepenimis*“, o komentaruose pažymėti, kad žodis reiškia ne tik „*kepenis*“, bet taip pat „*širdį, plaučius*“. Mat, burdavo daugiausia iš gyvulių kepenų.

* * *

Atskirai reikia pakalbėti apie vertimo metriką. Kaip žinoma, „*Eneida*“ parašyta hegzametru, susidedančiu iš šešių pėdų: pėda būna daktilinė (vienas ilgas skiemuo ir du trumpi), arba spondėjinė (du ilgi skiemens). Ritmą sudaro ilgų ir trumpų skiemenių kaitaliojimas. Mes kirčiuojame kiekvienos pėdos pirmąjį skiemėnį, neatsižvelgdami į gramatinius kirčius. Atrodo, kad senovėje buvo kirčiuojama tik gramatiškai, o ilgų ir trumpų skiemenių kaitaliojimąsi žmonės jausdavo be specialaus pirmųjų pėdos skiemenių kirčiavimo. Mes paveldėjom tradiciją nežiūrėti gramatinių kirčių, o kirčiuoti tik pėdų pirmuosius skiemenis. Naujosiomis Vakarų Europos kalboms antikinė metrika nebetiko, nes buvo išnykęs balsių skirstymas į ilgus ir trumpus — kirčiuoti skiemens buvo pailginami, o nekirčiuoti — sutrumpinami. Todėl iš antikos perimtoji metrika buvo pagrįsta kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenių kaitaliojimu. Taigi hegzametras virto šešiapėde eilute, o kiekviena pėda susidėjo iš vieno kirčiuoto ir dviejų nekirčiuotų skiemenių (daktilis), arba iš vieno kirčiuoto ir vieno nekirčiuoto skiemens (spondėjas). Paskutinė pėda visada buvo dviskiemėnė (tokia ji buvo jau antikiniam hegzametre). Buvo mėgstamos triskiemėnės pėdos, vengiamos dviskiemėnės. Šitokiu hegzametu buvo rašomos poemos (pvz., Klopštoko). Bet mūsų Donelaitis savo

hegzametre nesibodėjo dviskiemėnėmis pėdomis. Todėl jo hegzametras dėl nuolatinio triskiemenių ir dviskiemenių pėdų kaitaliojimosi pasidarė panašesnis į antikinį, negu Vakarų autorių. Homero vertėjas Ralys naudojo vien triskiemėnėmis pėdomis. „*Eneidos*“ vertėjas Dambrauskas vėl grįžo prie Donelaičio praktikos.

Triskiemenių pėdų hegzametras yra tuo geras, kad jį lengva skaityti; sunkumų sudaro tik kai kurie nekirčiuoti skiemens, ypač jeigu juose yra daug priebalsių. Net ir nebūdamas susipažinęs su metrika, tokias eilutes gali mokėti teisingai perskaityti: užtenka kirčiuoti gramatiniais kirčiais, ir metras savaime išeis. Bet šitoks hegzametras labai nutolęs nuo antikinio, kuriame gausu spondėjų, atseit, dviskiemenių pėdų. Pirmiašius daugiau ar mažiau dviskiemenių pėdų, pasidaro sunkiau skaityti. Mat, remiantis tik skiemenių skaičiumi, pėdos išeina nelygios — triskiemėnės ilgesnės už dviskiemėnės. Skaitytojas, kuris nežino antikinio hegzametro, šitokių eilučių nemokės skaityti, nebent dviskiemėnės pėdos būtų naudojamos tik tose pačiose vietose, pvz., antra pėda, ar trečia, ar pan. Jeigu tik viena (ar daugiausia dvi eilutės) dviskiemėnė, tai skaitymą labai apsunkina. Štai, pvz., „*Eneidos*“ VIII, 641—3 eilutės:

„Romulo rūmai čia pat, šiaudų pa-sišiaušusiu stogu,

Ir netoliese žirgai, pavaryti į prie-šingus šonus

Melą buvo sudraskę (laikyk savo širdį, albane!)“ ...

Pirmojoje šių eilučių yra tik viena dviskiemėnė pėda — trečioji, ji skaitant neužkliūva, nes po jos kirčiuoto pirmojo skiemens lengva padaryti mažą stabtelėjimą (cezūrą). Antrojoje eilutėje — tik triskiemėnės pėdos. Trečioji turi taip pat tik vieną dviskiemėnę pėdą — pirmąją, bet, ją skaitydamas, jauti, jog kažko trūksta — aišku, vieno skiemens! To vieno skiemens nebuvimas sudarko įspūdį: eilutė prasideda kažkaip ne-sklاندžiai.

O štai eilutė su dviem dviskiemėnėmis pėdom (IX, 224):

„Žemės gyvūnai visi seniai jau ramūs miegojo“.

Ji skaitoma lengvai, vidury šiek tiek sulėtėja — ten kaip tik reikalinga cezūra, vadinasi, dviskiemenės pėdos nedaroko ritmo.

Bet, pvz., V, 161 eilutė:

„Gijas grėžias į vairininką Menetį ir šaukia“ jau nesklandi, nes, norint, kad išeitų šešiapėdis metras, reikia kirčiuoti prielinksinį *į*, kuris paprastai nėra kirčiuojamas.

O štai kitas nenatūralaus žodžių kirčiavimo pavyzdys:

„Meta deivė į antį jai, paslepia po pačia širdžia“ (VII, 347).

Sitoje eilutėje yra tik viena dviskiemenė pėda — pirmoji, bet kodėl ją taip sunku skaityti? Pirmiausia, nekirčiuojamas įvardis *jai* (čia nedidelė bėda, nes dažnai šio įvardžio mes sakinyje nekirčiuojame). Toliau be kirčio paliktas žodis „pačia“, o jis sakinyje kaip tik pabrėžiamas, tad jokiū būdu neturėtų likti be kirčio. Pagaliau šičia kirčiuojamas prielinksnis *po*, kuris yra proklitikas, t. y. neturi sakinyje kirčio. Be to, aliteracija (trys žodžiai prasideda tuo pačiu priebalsiu *p*) nė kiek nepalengvina šios eilutės.

Apskritai, vertėjas nevengia kirčiuoti kalboje nekirčiuojamų žodžių, prielinksnių, jungtukų ir pan. Dažnai jo eilutė prasideda jungtuku *ir*, pvz., VII, 420: „Ir pasirodžiusi Turnui, pradeda šitaip kalbėti“, VII, 436: „Ir jai atsako: Zinia, kad Tiberio vandenis drumščia“, VII, 448: Ir jos veidas šlykštus pasirodo, Jis nori apmiręs ...“ ir kt. Žodelio *ir* kirčiavimas mums mažai rėžia ausį. Blogiau, kai eilutės pradžioje stovi *kad*, pvz., VII, 348: „Kad nuo tvaiko patrakus, namuos jo drumstų ramybę“, VII, 345: „Kad atvyko teukrai ir žlunga Turno vestuvės“, arba *bet, tik*, pvz., V, 185—6: „Bet ne visu ilgiu „Kentauras“ užbėga į priekį, / Tik pusė: nuo jo neatsilieka niekaip „Banginis“; *iš*, pvz., VIII, 16: „Iš šios kovos, jei bus jo viršus — aiškiau ir už Turną“ (čia kirčiuojamas nekirčiuotinis *iš*, o nekirčiuojami kirčiuotiniai įvardžiai *šios, jo*); *ar*, pvz.,

VIII, 89: „Ar į susnūdusių plynę, kad irklui grumtis nereiktų“; *o*, pvz., VIII, 159: „O iš ten aplankė Arkadų šalį atšiauriai“; *pas*, pvz., VIII, 203: „Pas mus atėjo ir, kaip nugalėtojas milžinus jaučius“; ir kt.

Vertėjas gali pasiteisinti, kad taip kirčiavo nekirčiuojamus žodžius Donelaitis, Ralys, taip šiandien elgiasi visi vertėjai. Vis dėlto, šito reikėtų vengti. Galima sutikti su kirčiavimu tų žodelių, kurių skiemenys yra ilgi, kaip antai, *ir, ant, po, o*, bet kažin ar leistina kirčiuoti žodelius su trumpu balsiu, pvz., *kad, bet, iš*, ypač eilutės pradžioje, nes tatai dargo ne tik kalbą, bet ir ritmą. Juo labiau vertėjui negalima dovanoti, kad jis pradeda eilutę dviskiemeniu trumpu žodeliu ir kirčiuoja nekirčiuojamą skiemenį, pvz., „idant viduriu upės irklais nusiirti valiotum“. Čia „idant“ kirčiuojamas pirmajame skiemenyje; arba X, 108: „Tėgu rutulas jis bus ar teukras — man skirto nėr jokio“ — pradžioje eilutės klaidingai kirčiuojamas žodelis „tegu“.

Jeigu dvi dviskiemenės pėdos gali sudaryti eilutę, tai juo labiau trys. Pvz., V, 534: „Zenklu moko mus tave ypatingai pagerbti“ pirmosios trys pėdos yra dviskiemenės; tatai sulėtina tempą ir, atrodo, tarsi čia būtų visai kitas ritmas, juo labiau, kad aplinkinės eilutės susideda vien iš triskiemenių pėdų; V, 183 „Nūn Sergestui ir Mnestėjui, Kartu atsiliko“ taip pat lėta, sunki eilutė, be to, kirčiuojamas nekirčiuotinas jungtukas *ir*.

Iš šių dviejų eilučių, turinčių po tris dviskiemenes pėdas, antroji atrodo ne tik lėta, bet ir svaresnė už pirmąją, joje tarsi yra daugiau fonetinės medžiagos. Mat, jos dviskiemenių pėdų nekirčiuotieji skiemenys yra masyviškesni, filologas saktų — ilgesni, negu pirmosios eilutės, kurią skaitant, po kiekvieno dviskiemenės pėdos kirčiuoto skiemens, atrodo, lyg kažko trūksta, lyg pasidaro tarpai. Kas gi sudaro tų skiemenių masyvumą? Minėtoje eilutėje nekirčiuoti dviskiemenių pėdų skiemenys trumpi, bet uždari, kitaip sakant, po trumpo balsio eina bent du priebalsiai. Šie kelių prie-

balsių susidūrimai apsinkina skiemenų ištarimą, padaro juos skiemenimis su klūtimis. Tos priebalsinės klūtytys ne tik sulėtina eilutę, bet ir sumažina jos sklandumą, lengvumą. Žinoma, skiemens masyvumą padidina taip pat ilgieji balsiai ir dvibalsiai, bet eilutės sklandumui jie gali pakenkti tik tam tikrais atvejais (dažniausiai junginiuose su priebalsiais).

Pasižiūrėję į „Eneidos“ vertimą skiemenų masyvumo atžvilgiu, pamatysime, kad kurioms-ne-kurioms eilutėms daugiau kenkia skiemenų masyvumas, negu jų mažesnis kiekis (dviskiemenės pėdos). Štai, pvz., V, 314 eilutė, kurioje tik viena pėda dviskiemenė.

„Trečias grįš linksmas namo su šiuo argolietišku šalmu“.

Pirmoji pėda triskiemenė, bet abu nekirčiuotieji skiemenys masyvūs (antrasis ne tik uždaras, bet ir ilgas). Todėl eilutės pradžia labai sunki. Antroji pėda turi vieną uždarą, o kitą atvirą nekirčiuotą skiemenį — ji daug lengvesnė už pirmąją. O trečioji — dviskiemenė su trumpu nekirčiuotu skiemeniu — per daug lengva, ir daro įspūdį, kad čia kažko trūksta. Ketvirtoji ir penktoji pėdos masyvios, bet balsinės (priebalsių čia nedaug). Tuo būdu, ši eilutė neišlyginta (pradžia per sunki, vidurys — per lengvas), nesklaidi, daro, sakyčiau, nelabai linksmą įspūdį.

Panašiai sunkiai skaitomos ir tos eilutės, kurių visos pėdos triskiemenės, bet nekirčiuoti skiemenys, nors ir ne visi, masyvūs. Pvz., V, 179:

„Vyras senyvas, vandens primirkus kiaurai jo drabužiams“ palyginkim su V, 199:

„Vandenys skrieja pro šal, nuo alsavimo greito aptirpsta“.

Pirmoji iš šių dviejų eilučių turi vieną dviskiemenę pėdą, o antroji — tik triskiemenės, bet jos abi lygiai nesklaidžios, sunkiai skaitomos. Beveik galima sakyti, kad vien iš triskiemenių pėdų susidedanti eilutė yra sunkesnė.

Kaip matome, „Eneidos“ hegzametro nesklaidumai kyla iš to, kad dviskiemenių pėdų skiemenys nėra pakankamai masyvūs, o triskiemenių — kartais per-

daug sunkūs. Žinoma, vertėją galėtų pateisinti, ir nurodyti, kad originale taip pat ne visos eilutės yra sklandžiai skaitomos: kartais eilutė turi net kelis spondėjus (pvz., IV, 554—555), kartais joje yra per daug priebalsių (pvz., I, 87). Šitokie nesklaidumai atsirado ne todėl, kad Vergilijus būtų nesugebėjęs parašyti lengvai skaitomų eilučių, bet todėl, kad poetas tyčia norėjo sudaryti lėtumo, sunkumo ar nesklaidumo įspūdį. Mat, antikiniai poetai skaitytojus stengdavosi paveikti ne tik vaizdais, atskirais žodžiais, turinčiais vienokį ar kitokį emocinį atspalvį, bet ir žodžių garsais, jų darniu ar nedarniu sąskambiu. Juk antikoje visi tekstai buvo skaitomi garsiai, poezijos kūriniai deklamuojami — vis tiek, ar skaitytojas turėjo prieš akis klausytojų būrį, ar skaitė sau vienas nuošalioje vietoje.

Tai žinodami, antikos poetai panaudavo žodžių garsus kaip vieną iš svarbiųjų poetinių priemonių. Štai „Eneidos“ I, 87 eilutėje:

„Insequitur clamorque virum stridorque rumentum“ poetas audros sąmyšį, triukšmą, riksmą išreiškia priebalsių susidūrimu (ypač čia dažni *s* ir *r*) ir daktilių bei spondėjų kaitaliojimu. Lietuviškame vertime ši eilutė susideda tik iš daktilių:

„Tuo pasigirsta ir vyrų šauksmai, ir braškėjimas virvių“.

Daktiliai sunkūs, priebalsių gausmas primena originalo tyčia sudarytą nesklaidumą (vienas kitas masyvus spondėjus būtų dar labiau priartinęs verstą eilutę prie originalo). Taigi dėl šios eilutės nesklaidumo vertėjo negalima peikti. Kartais originalo masyvias eilutes vertėjas padaro pusiau lengvomis, o lengvas — nesklaidžiomis. Antai originalo IV, 554—5 eilutės:

„Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,

Carpebat somnos rebus iam rite paratis“

poetas gausiais spondėjais parodo ramią, iškilmingą nakties nuotaiką; visi pasirošimai kelionei baigti, Enejas ramiai miega nakties tyloje, užmiršęs visus var-

gus ir rūpesčius. Vertime eilutės šitaip skamba:

„O Enėjas aukštam laive, pasiren-
gęs į kelią,

Ir kaip reikia viską sudėjęs, ramiai
sau miegojo“.

Pirmosios šių eilučių pirmoji pėda dviskiemėnė su trumpu antruoju skie-
meniu yra per daug lengva, antroji — per
sunki (priebalsių susigrūdimas daktily-
je); kitos pėdos — sklandesnės ir gana
lengvos. Tokių lengvų ir sunkių pėdų
mišinys yra gana tolimas rimtų origina-
lo spondėjų eilei. Antrosios eilutės pir-
moji pėda per daug lengva, trumpa, iš-
siskiria iš aplinkinių pėdų; daiktiliai šiai
eilutei teikia visai kitokį įspūdį, negu ori-
ginale.

Sitokios eilutės rodo, kad vertėjas ne-
labai atsižvelgė, ar originalo atitinkama
vieta yra lengva, sklandi, ar tyčia pa-
daryta sunki, ar lėta, rami. Taigi ir
mūsų anksčiau minėtosios eilutės I, 87
šioks toks atitikimas sunkiam originalui
bus, tur būt, atsitiktinis. Vadinasi, dau-
gybė sunkių, nesklaidžių eilučių atsirado
todėl, kad vertėjas per maža paisė lie-
tuviskų žodžių skiemenių sunkumo ar
lengvumo. Be to, vietomis šlubuoja ir
žodžių kirčiavimas. Jeigu gramatinis kir-
tis sudaro metrikos pagrindą, tai reikia
žiūrėti, kad žodžiai būtų taisyklingai kir-
čiuojami. Tiesa, dabartinės lietuvių kal-
bos kirčiavimas dar nėra galutinai nu-
sistovėjęs, bet vis dėlto jau turime žo-
dynų, kuriais galima remtis. Apskritai,
vertėjas žodžius neblogai kirčiuoja, bet
pasitaiko ir neleistinų nukrypimų nuo
normos. Pvz., žodį „tūnoti“ jis verčia
kirčiuoti „tūnóti“ (II, 135, II, 472); III,
95 eilutėje reikia kirčiuoti „šaknį“, nes
kitaip neišeina metras („Jūs giminės
šaknį auginus, priglaus, kai sugrįšit“):
jeigu kirčiuosime „šąknį“, tai trečiojoj
eilutės pėdoj liks tik vienas skienuol;
XII, 327 eilutėje („Vienu šuoliu į ratus,
įsitveria rankom vadeliū“) reikia kir-
čiuoti arba „šuoliū“ vietoj „šúoliu“ arba
„rātus“ vietoj „ratūs“, nes kitaip ne-
bus metro); IX, 619 kirčiuojama „vamz-
džiai“ vietoj „vamždzžiai“); X, 227 kir-
čiuojama „irdamąši“, VI, 850 kirčiuoja-

ma „žvaigždžių“ vietoj „žvaigždžiū“) ir kt.

Pagaliau pasitaiko eilučių, kurios
niekaip netelpa į šešiapėdį hegzametrą:
skaityk kaip nori, vis tiek gausi septy-
nias pėdas. Pvz., I, 97:

„Vyre danajų genties! Kodėl nega-
lėjau kovodamas žūti“.

Paskutinis eilutės žodis „žūti“ su-
daro jau septintąją pėdą! Panašiai I, 614:

„Ir kai išgirdo visus vargus, tuomet
jos lūpos prabilo“. Šičia hegzamtras iš-
eity tik tuo atveju, jei nekirčiuotume
žodžio „vargus“. Kadangi palikti žodį
nekirčiuotą neįmanoma, tai skaitant iš-
eina septynios pėdos. Tokių septynpė-
džių hegzametrų pasitaiko įvairiose vie-
tose, pvz., III, 539, VI, 55, IV, 505 (ši
eilutė ir šiaip labai nesklandi), XI, 133
ir kt.

Antra vertus, yra vertime hegzamet-
rų, susidedančių tik iš penkių pėdų. Pvz.,
II, 468:

„Akmenys vėlei ir viskas, kuo gali-
ma tvoti“.

Tiesa, čia ir „Eneidos“ originalo ei-
lutė nepilna, trūksta dviejų pėdų. Kaip
žinome, Vergilijus mirė, nespėjęs galuti-
nai užbaigti savo geriausiojo kūrinio,
todėl vietomis pasitaiko nepilnų eilučių.
Vertėjas originalo nepilnas eilutes palie-
ka ir vertime neužbaigtas. Bet origina-
le šiuo atveju yra tik keturios pėdos,
tad kam reikėjo pridėti penktąją? Tuo
suklaidinamas skaitytojas: penkiapėdė ei-
lutė savo ilgiu veikia nieko nesiskiria nuo
šešiapėdės, todėl žmogus, nežinantis lo-
tyniškojo originalo, nesupras, kodėl šioj
eilutėj trūksta vienos pėdos, o aplinki-
nėse — nieko netrūksta. Vis dėlto vertė-
jas, remdamasis originalu, čia dar gali
pasiteisinti. To negalima pasakyti apie
IV, 520 eilutę („Viską paliudyt ir mel-
džia, jei dievas toks būtų“), kuri taip
pat turi tik penkias pėdas: originale čia
yra normali šešiapėdė eilutė:

Atskirai reikia paminėti XII, 768 ei-
lutę:

„Grįžė iš jūros gyvi, visados, būda-
vo, deda“.

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad čia
šešiapėdė eilutė, nes čia yra šeši kir-